Kniha: Kytice (K. J. Erben) – rozbor

Předmět: Český jazyk – rozbor díla

Přidal(a): Magdaléna Pelcová+

Karel Jaromír Erben (1811-1870)

- básník, sběratel lidové slovesnosti, autor pohádek, historik, folklorista, archivář, překladatel
- **Život:** narodil se v Miletíně. Pocházel z chudé venkovské rodiny. Vystudoval práva na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Působil mimo jiné jako archivář hlavního města Prahy. Podílel se na utváření spisovné češtiny, byl členem jazykové komise Matice české. Znal se s bratry Grimmovými, Karlem Hynkem Máchou a dalšími osobnostmi té doby.
- **Význam:** Považován za zakladatele moderní české balady. Kytice je jeho jediná původní básnická sbírka, na které pracoval přes 20 let.

Další jeho díla:

- **pohádky** – čerpal z lidové slovesnosti – Zlatovláska, Hrnečku vař!, Tři zlaté vlasy děda Vševěda
- **sběratelská činnost** – Prostonárodní české písně a říkadla, Nápěvy prostonárodních písní českých

Literárně-historický kontext

- **Literární směr:** romantismus – umělecký směr 19. století, kde převládá cit nad rozumem. Častými motivy je historie, nešťastná láska, smrt, osud a nadpřirozeno. V

západoevropském romantismu se autor ztotožňuje s hlavním hrdinou, který je nespokojen se společností a cítí se osamělý.
- **České národní obrození (3. fáze):** Erben tvořil v období 3. fáze národního obrození (konec 18. století – 1. polovina 19. století). České národní obrození mělo za cíl obnovit český jazyk a kulturu po staletích germanizace. Český romantismus se lišil od západoevropského – místo individualismu zdůrazňoval kolektivní hodnoty a národní tradice.
- **Objektivní vs. subjektivní romantismus:** Erben představuje objektivní romantismus (čerpá z lidové slovesnosti, zdůrazňuje osudovost a morální ponaučení), na rozdíl od Máchy, který představuje subjektivní romantismus (individuální pocity a prožitky).
- **Další čeští autoři období:** Karel Hynek Mácha (Máj – subjektivní romantismus), J. K. Tyl (divadelní hry s vlasteneckým obsahem), Božena Němcová (Babička – lidová tvorba), František Ladislav Čelakovský (Ohlas písní ruských, Ohlas písní českých)
- **Zahraniční autoři romantismu:** Alexandr Sergejevič Puškin (Rusko), bratři Grimmové (Německo – sběratelé pohádek), Victor Hugo (Francie), Lord Byron (Anglie)

Rozbor díla: Kytice

- **Druh:** lyricko-epický
- **Forma:** poezie
- **Žánr:** balada (některé básně mají rysy pohádek, pověstí či legend)
- **Téma:** provinění (vina) a nepřiměřený trest, konflikt mezi světem živých a mrtvých, mateřská láska
- **Motiv:** mezilidské vztahy a jejich chyby, závist, zrada, rouhání, touha po bohatství, smrt, osud, nadpřirozeno
- **Vydání:** 1. vydání 1853 (12 balad), 2. vydání 1861 (13 balad – přidána Lilie), poslední úplné vydání za autorova života 1864

Kompozice:

- chronologická (v rámci jednotlivých balad)
- **zrcadlová kompozice celé sbírky:** první a poslední báseň jsou tématicky podobné (Kytice × Lilie – obě o mateřské lásce a smrti matky), druhá a předposlední také (Poklad × Věštkyně), atd. Střed tvoří Zlatý kolovrat.

- **baladická zkratka:** autor se zabývá pouze důležitými okamžiky děje, vše se odehrává ve velmi krátkou dobu, čas je absolutní a neměnný

Vyprávění:

- er-forma, vypravěč není znám, objektivní pohled

Jazyk:

- převážně spisovný, objevují se archaismy (zastaralá slova) a historismy (slova označující zaniklé reálie)
- slova libozvučná i nelibozvučná k dotvoření síly básně i po fonetické stránce

Jazykové prostředky:

- metafory, personifikace (světélka laškují), přirovnání (jediňátko bílé jako sníh), eufemismus (na něm roste trávníček), apostrofa („Kriste pane“), přímá řeč, anafory, epifory, epiteta, gradace děje, inverzní slovosledy, metonymie, epanastrofy i řečnické otázky (tedy téměř všechny tropy a figury) …

Časoprostor:

- nevíme přesně kdy a kde se děj přesně odehrává, typicky 19. století, venkovské prostředí – např. na venkově, na místech jako les, rybník nebo chalupa

Postavy:

- každá z balad má své vlastní postavy (většinou ženské)
- časté jsou postavy: matka, dcera, vodník, polednice, zlé macechy, kouzelné bytosti

Dějová linie:

Sbírka se skládá ze 13 balad (v 1. vydání 1853 jich bylo 12, balada Lilie byla přidána až v 2. vydání 1861). Obsahuje: Kytice, Poklad, Svatební košile, Polednice, Zlatý kolovrat, Štědrý den, Holoubek, Záhořovo lože, Vodník, Vrba, Lilie, Dceřina kletba, Věštkyně (Úlomky). Je rozvržena zrcadlově – první a poslední báseň jsou tématicky podobné, druhá a předposlední také, atd. Střed sbírky tvoří Zlatý kolovrat. Básně jsou napsané v rýmech (nejčastěji střídavý rým). Inspiraci čerpal z českých lidových pověstí a povídek, které si lidé pamatovali po generace. Každá z balad obsahuje motiv viny a trestu. Nejvíce je zdůrazňován vztah mezi matkou a dcerou nebo mateřská láska. Nejčastěji nějaká osoba provede čin, ať už vědomě či nevědomě špatný a pak je za to potrestána. Někdy i více než by si zasloužila, ale trest lze třeba zlehčit např. modlením se k Bohu. Příčinou může být závist, zrada, rouhání a nebo touha po bohatství. Je zde častý výskyt nadpřirozených bytostí, jako třeba vodník, polednice a kouzelný dědek. Porušení přírodního řádu má vždy tragické následky.

Stručný obsah vybraných balad:

- **Kytice:** Matka zemřela a zůstaly po ní její děti, které chodily k jejímu hrobu. Změnila se v kvítek, děti si to uvědomily a nazvaly květinu mateřídouškou.
- **Polednice:** Matka vyhrožuje neposlušnému dítěti, že zavolá polednici. Ta skutečně přijde a dítě se děsí k smrti.
- **Zlatý kolovrat:** Pohádková balada o zlé maceše a její dceři, které zabijí krásnou Dorniku. Král si vezme nevlastní sestru, ale pravda vyjde najevo díky kouzelnímu kolovratu.
- **Vodník:** Mladá dívka upadne do rybníka a stane se vodníkovou ženou. Touží navštívit matku, vodník jí dá svolení, ale musí se vrátit. Když se nevrací, vodník zabije jejich dítě.
- **Svatební košile:** Dívka prosí Boha o návrat milého. Ten se vrátí, ale je mrtvý a táhne ji do hrobu. Zachrání ji ranní zvon.

Ohlas díla:

- Kritici hodnotili a stále hodnotí Erbenovu sbírku velice příznivě a považují ji za poetický

skvost české literatury. Snad každého zaujalo jak Erben pomocí svých básní umělecky převyprávěl dávné lidové pověsti a svou víru v slavnou budoucnost národa. Kytice je jednou z nejdůležitějších knih českého národního dědictví a konstantním pojmem české literatury. Sám Jan Neruda vzdal hold autorovi Kytice těmito verši:

Zlato chtít snad pozlacovat,

slunce svící osvěcovat,

duhu barvou domalovat,

sopku ohněm podpalovat,

démantův chtít tvrdost zvýšit,

oblakův chtít rychlost spíšit,

toť by bylo rozumnější,

nežli tvoje, pěvče Erbene,

písně chtít snad písní opěvovat.

Rozbor uměleckého textu (úryvku)

Polednice

U lavice dítě stálo,

z plna hrdla křičelo.

„Bodejž (1) jsi jen trochu málo, //rozkazovací věta

ty cikáně, mlčelo!

Poledne v tom okamžení,

táta přijde z roboty: //přímá řeč

a mně hasne u vaření

pro tebe, ty zlobo, ty!

Mlč, hle husar a kočárek –

hrej si! – tu máš kohouta!“ – //přímá řeč

Než kohout vůz i husárek

bouch, bác! (2) letí do kouta.

A zas do hrozného křiku –

„I bodejž tě sršeň sám – ! // Neúplná věta

Že na tebe, nezvedníku,

polednici zavolám !

Pojď (3) si proň (1), ty polednice (4),

pojď (3), vem si ho, zlostníka!“ –

A hle, tu kdos (1) u světnice

dvéře zlehka odmyká.

…

Legenda

(1) archaismy

(2) citoslovce

(3) anafora

(4) apostrofa

Balada je napsaná střídavým rýmem a b a b s výskytem přímé řeči.

Hlavní postavy: matka, ukřičené dítě a zlá polednice (nadpřirozená bytost)

Téma balady: varování před neposlušností a unáhlenými slovy, mateřská láska a ochrana dítěte

Závěr balady: Matka chrání dítě před polednicí, ale přitom je tak silně sevře, že dítě tragicky zahyne. Trest je zde nepřiměřený provinění.